

ENSKILDA HÖGSKOLAN STOCKHOLM

Teologiska programmet EXAMENSARBETE

Systematisk teologi Magisteruppsats VT 2023

Om natten ska jag sjunga till hans ära

En analys av desorienteringens och nyorienteringens tematik i

Majken Johanssons

Odödlighet, Vem finns?, En som blir läkt och Trappuppgång.

Jennie Dunberg

Handledare: Joseph Sverker

Enskilda högskolan Stockholm

Innehållsförteckning

Inledning.....	3
Frågeställning och syfte.....	7
Syfte.....	7
Frågeställning.....	7
Material	7
Tidigare forskning.....	8
Metod – intertextualitet, intratextualitet och tema.....	9
Tematiken kring orientering desorientering och nyorientering.....	12
Sammanfattning metod	13
Teologi och intratextualitet.....	15
Litteratur, teologi och livsåskådning.....	19
Liksom överlämnad – 4 dikter om överlåtelsens blod och eld	22
Odödlighet.....	22
Vem finns ?.....	27
En som blir läkt.....	31
Trappuppgång.....	33
Avslutande reflektion.....	37
Litteraturförteckning.....	41

Inledning

”Jag är världens ljus. Den som följer mig skall inte vandra i mörkret utan ha livets ljus” (Joh 6:35).

Mitt val av ämne är frälsningssoldaten Majken Johanssons poesi och studiet av några av hennes dikter. Majken Johansson (1930-1993) var verksam poet och översättare, knuten till det författarsammanhang som kom att benämnas som Lundaskolan(Hartman 2002:27).

Johansson förenar i sina dikter influenser från sin samtida populärkulturella repertoar av musik eller litteratur, det finns referenser till samtidskeenden eller till personer som på olika sätt varit betydande. Mest av allt präglas dikterna av relationen till Gud i all dess växlande karaktär och till de bibliska berättelsernas mångfaldiga förmåga att tolka livet.

Jag har fångats av hur Johansson i sin poesi handskas med språket med en underfundig och drastisk direktitet. Det finns en lekfullhet i språket. Ofta är dikterna humoristiskt formulerade med en oförutsägbarhet i tanke och bild, även om den underliggande tonen är allvarsam och sökande. När Majken Johansson 1958 invigdes till frälsningssoldat var det många som förvånade sig över att hon, känd som den intellektuellt vassa och lite fräcka skeptikern ”kom ut” som kristen och dessutom i ett sammanhang som Frälsningsarméns. Majken Johansson var välkänd för sitt rättframma och snabbtänkta sätt, ofta med ironin och sarkasmen som sitt vassaste vapen. När Johanssons första diktsamlingen *Buskteater* utgavs på Bonniers 1952 var den enligt recensionerna ”fräck och halsbrytande ironisk”(Hartman 2000:31). Men

vänner och tillika frälsningssoldaten Karin Hartman tecknar i biografen över Johanson bilden av en otrygg och dysfunktionell uppväxt i södra Malmös arbetarkvarter där en en tidigt grundlagt sårbarhet blev till en livslång följeslagare. För Majken Johansson blev vägen in i trons värld en djupgående omvändelse och ett trygghetsskapande sammanhang vilket också kom att tätt sammanlänkas med hennes poetiska författande (Hartman 2002: 9-25).

För mig som läste Johanssons dikter före den bibliska litteraturen blev dessa diktreferenser till bibeltexter, bibliska karaktärer och citat en av ingångarna till ett intresse för dessa främmande och avlägsna världar av för mig okänd berättarrikedom. Det tilltalade mig att Johanssons på ett sådant ärligt vis gav uttryck för en så djupt personlig vittnesbörd och öppenhet i sin poesi att förstå en gudsrelation som på ett kanske överraskande vis blivit en närvarande realitet att förhålla sig till.

Jag har i min läsning av Johanssons poesi lagt märke till att flera dikter har en struktur som påminner om Psaltarens klagopsalmer. Walter Brueggemann har tolkat denna struktur i Psaltaren som en rörelse från klagan till lovsång eller som ett tema av desorientering och nyorientering. Denna tematik tolkar han som en grundläggande livsstruktur uttryckt i psalmernas språk och i vars dialektik ytterlighetserfarenhet förenas med ytterlighetsuttryck. Dessa texter vittnar om tillvarons möjlighet att åter ta form och livets förmåga att hitta nya vägar.

Denna rörelse berör också det som kan benämnas som den kristna traditionens vägledande narrativ och kyrkans livsnerv - Jesus död och uppståndelse. Varför firar kyrkan denna hoppets liturgi? Vad innebär den för tillvarons uttolkning? I ett akademiskt sammanhang är det lätt att förlora sig i ändlösa resonemang av allt som är tänkts och fastslagits kring denna händelse, paradoxer staplas på paradoxer och motsägelser slår i väggar; men på ett personligt plan kvarstår frågan med sin obesvarade längtan och intuitiva förståelse för att denna händelse på ett fundamentalt

vis tolkar livet och verkligheten. Mitt perspektiv är att undersöka hur denna betydelsefulla rörelse kan gestaltas på ett livstolkande vis i någons liv.

Ständigt försöker vi förstå och tolka vårt liv, det närvarande, det förflutna och framtiden, vår värld, verkligheten vi lever i, så att den blir gestaltad och meningsbärande. Psaltarens språk kan på ett paradoxalt vis för en nutida läsare te sig både avlägset och nära, välbekant i sina känslouttryck fastän kulturellt främmande. Det finns en tidlös, existentiell grundton i denna poesis förmåga att sträcka sig över och genom det tidsmässiga och kulturella avståndet in i vår tid

William P Brown beskriver psalmerna inte enbart som expressiva; de förmedlar och lär också. Psaltaren är en bok med ett syfte. Brown refererar till Paul Ricoeurs tankar om hur det bibliska språkets formativa dimensioner särskilt väl kommer till uttryck i Psaltaren "The (biblical) world forms our feelings in the process of expressing it" (Brown 2002:2).

Psaltaren är en bönbok och den som läser den behöver också stå emot frestelsen att bara göra den till en spegel för sitt eget liv och tid. Att ta del av texter från en annan tid och kultur är i grunden att förhålla sig till en oåtkomlig värld av främmande seder och bruk, det finns något som ständigt är ogenomträngligt och oåtkomligt, gåtfull som en läsare behöver påminna sig om. Att ställa dessa två berättelsevärldar, dikterna och de bibliska texterna, mot varandra, att läsa dem genom varandra, låta dem uttolka varandra kan göra att något nytt blir synligt.

Mikael Kurkiala skriver i sin bok *När själen går i exil* om det som på ett andligt plan ändå har förmågan att förena människor över tid. Om detta inte vore möjligt skulle de bibliska texterna vara stumma för oss. Men det är de inte. Bortom all tidsmässig och kulturell åtskillnad finns det något som binder människor samman med varandra (Kurkiala 2019:32).

Det som kan sammanfattas som religiösa eller livsåskådningsmässiga traditioner bär ofta på insikter om människans inre. Kyrkan förvaltar ett arv av berättelser, riter och rum som skapats av generationer av människors glädje, längtan och förtvivlan. Hur kan detta rika arv göras tillgängligt i en tid där tempot skruvats upp och sammanhang fragmenteras? Kurkiala menar att den mest fundamentala aspekten av vår tids sekularisering är bristen på språk för det existentiella. Han menar att detta språk är det som ger människan tillhörighet i världen.(Kurkiala 2019:210

Teologen George Lindberg menar att en avtagande bibelkännedom hos kristna såväl som icke-kristna resulterat i en rotlös, riktninglös intertextualitet utan möjlighet till meningsskapande och gemensamma tolkningssammanhang (Martinsson 2007a:63). Men i stället för att se detta som något negativt ser professorn i systematisk teologi Mattias Martinsson detta som en situation med nya möjligheter till gränsöverskridande utbyte mellan olika tolkningsgemenskaper. På ett djupare plan menar Martinsson att den västerländska kulturen är så genomsyrad av sitt kristna arv att det egentligen inte är meningsfullt att göra några åtskillnader mellan det sekulära och det religiösa. Kulturen som helhet har djupa rötter i kristen tro (Martinsson 2007a:63). Martinsson talar om en experimentell teologi där en slags uttunnad tolkningspotential mellan teologi, konst och litteratur kan vara synergistiskt givande. Just poesin har med sin rika förmåga att tolka livet en särskild lämplighet för denna överskridande experimentella aktivitet. Maria Essunger som studerat området emellan litteratur och livsåskådning menar att poesin fångar in något av den teologiska verkligheten på ett djupgående plan (Essunger 2013: 69-70). Jag har för avsikt att i denna uppsats undersöka denna förbindelse genom några av Majken Johanssons dikter.

Frågeställning och syfte

Syfte

Syftet med uppsatsen är att studera några av Majken Johanssons dikter och se hur dessa kan bidra till en djupare förståelse utifrån den dynamik som Brueggemann beskriver som desorientering och nyorientering. Syftet är framför allt att se hur denna diktning kan ge uttryck för en central kristen tematik ur detta perspektiv. I detta är min avsikt att tolka hur den bibliska litteraturen utifrån ett livsåskådningsmässigt perspektiv blir betydelsebärande och livstolkande. Min avsikt är framförallt att tolka Johanssons dikter och hennes sätt att referera till bibeln och undersöka hur detta kan bidra till en fördjupad förståelse för vad en kristen livshållning kan innebära.

Frågeställning

Hur kan Johanssons dikter utifrån Walter Brueggemanns modell öka förståelsen för den bibliska litteraturen och hur kan förståelsen genom denna bibliska referens tydliggöras som existentiell erfarenhet i dikterna ur ett livsåskådningsmässigt perspektiv. Hur kan denna rörelse bli livstolkande i någons liv intertextuellt och intratextuellt?

Material

Som utgångspunkt för studien har jag valt dikter som uttrycker desorienteringen och nyorienteringens tematik. Dikten *Trappuppgång* och *odödlighet* är hämtad från diktsamlingen *Omtal* (1969), dikten *Vem finns?* är hämtad från diktsamlingen *Djup ropar till djup* från (1969) och dikten *En som blir läkt* från diktsamlingen *Från Magdala* (1972).

I studien har jag använt två olika bibelöversättningar - Bibel 1917 och Bibel 2000.

Johanssons citat är hämtat från bibel 1917 och i analysernas återgivning av citat och dess placeringar i sin nära litterära kontext använder jag denna översättning. I övrigt använder jag Bibel 2000.

Uppsatsens namn ” *Om natten ska jag sjunga hans ära*” är hämtad från Psaltaren 42,43 vers 9b Jag har valt att namnge kapitlet med diktanalyserna ” *Liksom överlämnad, 4 dikter om överlåtelsens blod och eld*. Den första delen av namnet ” *Liksom överlämnad*” är hämtad från Johanssons diktsamling från 1965 med samma namn. *Blod och eld* är Frälsningsarméns motto och syftar på Jesu försoningsblod och den helige andes eld.

Tidigare forskning

Forskningen om Majken Johansson och hennes författarskap är sparsam och har till största delen bedrivits inom det litteraturvetenskapliga fältet. Litteraturvetaren Paul Tenngart har i sin bok ” Livsvittnet” undersökt de skriftliga spår som Johansson lämnat efter sig - dagböcker, tidningsartiklar, skönlitteratur etc. Tenngart har i sin studie fokuserat på Johanssons litterära verk men också eftersträvat att placera in Johansson i en personlig och historisk kontext. Tenngart har velat undersöka och ge en bild av ett liv utifrån dessa skriftliga lämningar genom att betrakta författandet som en vittnesbörd (Tenngart 2016: 8).

Om Majken Johansson har en biografi skrivits av Karin Hartman *Bottenglädjen*. Hartman var en nära vän till Johansson och också hon frälsningssoldat. I *Bottenglädjen* kommer Hartman nära framförallt det biografiska, men boken ger också en bild av Johanssons författarskap. Johansson gav Hartman sin litterära kvarlåtenskap i arv och boken utgår från detta ur ett personligt hållet tonfall (Hartman 2002)

Metod – intertextualitet, intratextualitet och tema

” Så låser jag upp lås och drar från reglar. Så stiger jag förgäves ut ur speglar in i speglar, ser själv i ändlös spegelföljd hur oföränderligt och långt jag sneglar ”(Ekelöf 1987:331))

Den textuella världen tolkad som intertextualitet är ett flöde av alla litterära relationer och ändlösa räckor av teckensamband. Denna språkliga väv utgörs av lån, inspiration, traditionsupp bärande, avståndstagande ansatser, infletningar och en i grunden djupgående samhörighet. Med andra ord: intertextualitet är ur detta perspektiv ett pågående textuellt samtal, ett brett fält av relationer, ofrånkomliga beroenden och förhållanden till traditionens bank av minne, makt och profetia(Olsson 2002:52-53).

Intertextualitet, lat, inter, mellan, textum, vävnad, text, är ur detta vida synsätt en beskrivning av ett samverkansfält snarare än en metod. Termen formulerades av kritikern Julia Kristeva 1966 i en artikel om den ryske litteraturforskaren och filosofen Michail Bachtin. Kristevas bidrag är en kritik av en litteraturvetenskaplig tradition alltför inriktad på sökandet efter källor och kausal påverkansforskning (Olsson 2002:52-53).

Kritiken mot ett positivistiskt fokus på fakta fick sitt genomslag främst vid tyska och amerikanska universitet efter andra världskriget. Att söka efter orsaksförklaringar i litterära sammanhang kritiserades av René Wellek några år innan Kristeva

publicerade sin artikel. Hans ingång i debatten var att litteraturen inte kan studeras utifrån orsaker utan utifrån omvandlingar. Wellek såg litteraturen som en självständig, nyskapande och kreativ helhet, vilken han menar inte kan reduceras till en faktaprodukt av och inflytanden och källor. Wellek lägger i en av sina artiklar grunden till ett annat perspektiv på litteraturen och konsten som holistisk och nyskapande.(Olsson 2002: 55).

Inte heller Bachtin ser en text som bara observerbar fakta. I stället handlar litteraturen om ett flöde av mångtydigt utbyte och dialog. Detta är tankegångar som ligger till grund för den tyska hermeneutikens syn på kulturen som ett dynamiskt flöde av dialogiskt frågande och svarande. Hans-Georg Gadamer beskriver den som en oavslutad dialektik där olika tiders tankehorisonter samverkar. Centralt i Bachtins dialogiska litteratursyn är att både det muntliga och det litterära språket är polyfont och mångstämmigt(Olsson 2002:58).

Språket lever endast i det dialogiska umgänget mellan dem som brukar det. Det dialogiska umgänget är också språkets sanna livssfär. Hela språkets liv inom varje användningsområde(vardag och affärslivet, det vetenskapliga och de konstnärliga områdena osv.) är genomsyrade av dialogiska relationer .(Sjöberg 2006: 28)

Kristevas språksyn tar intryck av Bachtins tankar om det dialogiska, kommunicerande språkets samband. Hennes analyser pekar också bort från det formalistiska och komparativa litteratursynen mot en hermeneutiskt präglad fokusförskjutning från författaren till texten. Det finns hos både Bachtin och Kristevas en insikt om språkets natur och ur denna insikt formas de hermeneutiska möjligheterna, språkets syftar och har en riktning både mot det förflutna och framtiden, mot andra texter och läsare(Sjöberg 2006:18)

Mattias Martinsson har velat vidga det intertextuella begreppets innebörd och relation

genom att också tala om intratextualitet. Detta menar han kan belysa hur den kristna berättelsens på ett intrikat vis är sammantvinnade med den västerländska kulturen. Vad som uppfattas som kristen tradition eller bibelkunskap är enligt Martinsson inte bara det som explicit och aktivt uppfattas och uttrycks som sådan. Martinsson menar att den västerländska kulturen är så genomsyrad av kristen praktik att det inte är möjligt att dra några tydliga gränser mellan det kristna och det sekulära. Den kulturella kontext som utgör det omkringliggande sammanhanget är präglad och format av en tvåtusenårig kristen praktik och bibliskt berättande (Martinsson 2007a:63).

Martinssons poäng är att den kristna traditionen utifrån detta perspektiv har en utvidgad och inte alltid tydlig betydelse (Martinsson 2007a:64). Den sammanhangslösa intertextualitet som Lindberg kritiserar är ur Martinssons perspektiv verkande inom den uttunnade kristna kulturen- som intratextualitet. Också i det sekulära och världsliga problematiseras den kristna identiteten och frågeställningarna. Som hjälp att bearbeta teologiska frågor finns litteraturen, filmen eller musiken som hjälp att bidra med reflektion och perspektiv åt teologin. Martinsson beskriver en större och mer kreativ sfär där utbyte och gränsöverskridande reflektioner är möjliga. Martinsson representation av en utvidgad tolkning av intertextualitet och intratextualitet möjliggör och legitimerar tolkningar av skriften och den kristna traditionen också utanför kyrkan med respekt för evangeliets mångtydighet, men också för konstens mångtydighet och egenvärde.

Tematiken kring orientering desorientering och nyorientering.

Walter Brueggemanns ingång till psaltaren är en hermeneutisk och dynamisk reflektion över psaltarens poetiska öppenhet att tolka livets växlande skeenden. Det språkligt expressiva innehållet har med sina bilder och rörelser en livstolkande bärkraft som står sig över tid och en förmåga att överbrygga och gå bortom den ursprungliga kontextens sammanhang för det tidlöst mänskliga.

I relation till Psaltaren formulerar Brueggemann en teoretiska modell med utgångspunkt i Ricoeur studier av språkliga och religiösa uttryck. Ricoeur enligt Brueggemann tolkar livet som en flödande och dialektisk rörelse mellan orientering - desorientering och nyorientering(Brueggemann 2011:1-2). Brueggemann har i sin modell illustrerat hur flera av psalmerna korrelerar med denna växling. Vad som framförallt illustreras i klagopsalmerna är en rörelse från klagan till lovsång eller som en rörelse från desorientering till nyorientering.

Klagopsalmerna, som utgör en tredjedel av Psaltarens psalmer, gestaltar hur en ny eller främmande situation behöver bända språkets förmåga mot kategorier och språk som adekvat kan inordna eller svara mot något nytt. De psalmer som Brueggemann beskriver som deskriptiva eller som svarar mot skapelsepsalmerna eller ordspråksboken är utan större rörelse eller inre spänning. Dessa menar Brueggemann beskriver världen på ett förutsägbart och pålitligt sätt. Det finns en koherens i livet som lönar ont med ont och gott med gott(Brueggemann 2011: 6).

Vad som uttrycks i klagopsalmerna är när denna normalitet är satt ur spel och psalmisten ger uttryck för sårbarhet, regression, rädsla inför en ny hotfull och skrämmande verklighet(Brueggemann 2011;14). Reaktionen inför denna verklighet

uttrycks också explicit i Jobs klagan där den känslomässiga censuren brutit samman. Ofta är denna klagan fylld med känslor och frågor som snarare har en retorisk funktion än en faktisk frågande. Men kan vara frågor som ställs för första gången. Väl ställda är dessa frågor oåterkalleliga.

Övergången från klagan till lovsång uttrycker en slags realism eller brytpunkt där tillbakablickande efter en gammal orientering har slutat och en öppenhet efter en ny orientering har accepterats. Klagopsalmernas uttryck för desorientering beskrivs i många olika metaforer såsom fiende eller dy, djup. Metaforiken beskriver Brueggemann som impressionistiskt och öppen för tolkning, men att den som befinner sig i ett desorienterat läge är öppen för den här typen av metaforik(Brueggemann 2011:7- 8).

Brueggemann tolkar livet med hela dess spännvidd av erfarenheter. Temat för desorientering i klagopsalmerna kan vara både individuellt och kollektivt, både psykologiskt, sociologiskt eller existentiellt. Psalmerna har en förmåga att möjliggöra och legitimera en mer komplex teologisk verklighet.(Brueggemann 2011:16).

Sammanfattning metod

Gränsen mellan intertextualitet och intratextualitet är som framgått inte självklar - dessa flyter in i varandra och förflyttar gränser och betydelser kontinuerligt. I uppsatsen är avsikten att undersöka hur Johanssons poesi intertextuellt/intratextuellt förhåller sig till den bibliska litteraturen. Avsikten är också att se hur denna relation meningsskapas kring vissa tydliga mönster. I detta avseende kommer Brueggemanns tema att vara det som tolkas och belyses.

Teologen Lina Sjöberg har i sin avhandling om Sara Lidman utarbetat tre tolkningsnivåer för hur intertextualitet kan användas som metod i en litteraturvetenskaplig undersökning: Den första nivån tar fasta på hur referenser används genom citat, allusioner, referat osv. Den andra nivån kartlägger hur referensen står i relation till grundtexten. Den tredje nivån berör intertextualitetens effekt i texten och avser själva tolkningen(Sjöberg 24:2006)

Jag kommer i analyserna att följa modellen genom att härleda citat etc., men också genom att sätta in bibelcitaten i sitt vidare litterära sammanhang. I detta kommer också dikternas metaforik, allusioner och associationer till den bibliska litteraturen fördjupas litterärt. Metoden tar fasta på Gadammers dialektiska syn på samverkande tankehorisonter och det dialogiska hos Bachtin och Kristeva, där det hermeneutiska perspektivet är ett möte av det polyfona, dialogiska och mångstämmiga. I denna process är jag som uppsatsskrivare del av processen med min förförståelse. i tolkningarna. Fokus för analysen är Johanssons dikter.

Teologi och intratextualitet

Sverige brukar ofta beskrivas som ett av världens mest sekulariserade länder där kristendomen har förlorat sin självklara status, även om många i dag talar om ett postsekulärt tillstånd. Samtidigt som kristendomen och dess traditioner lever kvar antingen som ett djupare lager i vår kultur eller i konkreta sedvänjor så kopplas inte detta längre nödvändigtvis till en religiös beaktelse. Denna samhällstendens betecknar en del som ett post-kristet tillstånd vilket ställer både teologin och kyrkan inför nya utmaningar.

Uppsalaprofessorn i systematisk teologi Mattias Martinsson diskuterar detta i sin *Postkristen teologi*. Han menar att den kristna trosbekännelsen inte längre fungerar som en bestämd ram för majoritetens förhållningssätt i relation till de existentiella frågorna vilket gör att kyrkan inte längre är en central institution (Martinsson 2007b:8).

Men istället för att se denna förändring som en stor förlust menar Martinsson att vi bör förhålla oss till detta som en utmaning och en möjlighet för att utveckla en ny form av ”experimentell teologi”. Han varnar för att uppfatta ”religionens återkomst” som en förevändning att bara försöka gå tillbaka och återuppväcka gamla mönster som präglade ett försekulariserat samhälle och teologi. Detta skulle innebära att man undviker en nödvändig ”närkamp med kristendomen och dess faktiska mångtydighet”(Martinsson 2007b :9). Istället betonar han vikten med att ta olika former av kritik mot kristendomen på stort allvar och att använda denna för att problematisera och utveckla teologin mot nya perspektiv. Detta skulle erbjuda människor, kristna eller inte, att fördjupa sig i existentiella livsåskådningsfrågor.

Denna tendens behöver inte ses som något nytt utan kännetecknar i själva verket många av teologihistoriens främsta banbrytare som t.ex. Augustinus, Luther eller Kierkegaard. Det nya uppstår när vi destabiliserar det kristna arvet genom att utveckla teologins inre kritiska dynamik (Martinsson 2007b :16). En förutsättning för detta är enligt Martinsson att utveckla en förunnad kristen djupidentitet som ställer sig öppen till en mångsidig reflexion över tillvarons mysterium och människors förhållningssätt till livet(2007b :33).

Utifrån ett sådant perspektiv diskuterar Martinsson den tysk/amerikanska teologen Paul Tillichs tankar om hur teologin kan och bör förhålla sig till samtidens ” ytterst angelägna frågor”. Tillich såg en av teologins uppgifter att relatera till den samtida kulturen och dess kulturyttringar såsom konst, filosofi, arkitektur, psykoanalys etc, vilka representerar former av kulturellt sökande efter existentiell mening(Martinsson 2007b :41).

Men medan Tillich har en tydlig apologetisk strävan menar Martinsson att teologin istället bör gå i dialog och fördjupa frågandet. Detta skulle kunna bidra till en utveckling och en bearbetning av teologin; en möjlighet att tänka vidare och öppna blicken för vårt eget ansvar att leva på ett mer konstruktivt sätt (Martinsson 2007b : 40)

Martinsson diskuterar även postliberalismens ambition att fördjupa en kristen självförståelse genom intratextualitet för att utläsa en mer sammanhängande berättelse. Medan Martinsson snarare vill bygga vidare och bredda den kristna intratextualitetens berättelser som står i ett mer eller mindre starkt spänningsförhållande till andra sociala praktiker i samhället (Martinsson 2007b :32).

George Lindberg talar om det teologiska problem som ligger i förlängningen av att vår sekulära kultur förlorat sitt kristna språk och att kulturen inte är så biblisk som

den en gång var. Lindberg tycks mena att en avtagande bibelkännedom hos kristna som icke-kristna hotar den intratextuella modellen. Kvar blir en rotlös intertextualitet utan möjlighet att skapa mening och konkreta tolkningsgemenskaper (Martinsson 2007b :63). Martinsson menar att denna idé bygger på en grundläggande fördom om att bibeln och det kristna arvet endast kan vara en genomgripande del av kulturen om den aktivt uppfattas som sådan. Martinsson anser att den nutida västerländska kulturen - som på ett medvetet plan inte är särskilt biblisk i själva verket har djupa rötter i kristen tro och att det är omöjligt att dra tydliga gränser mellan en sekulär och en kristen kultur. Det vi har är det faktiska resultatet av en bibliskt orienterad kultur (Martinsson 2007b : 63) Kristendomen har under lång tid varit med att skapa en form av kulturell text inom var ramar vi intratextuellt- finner en oerhörd mångfald av möjliga förståelser av den kristna texten(Martinsson 2007b :64). Kristen tro och kristen identitet har också i vår tid formats av en dialektik mellan skrift och kyrklig praktik. Även här talar Martinsson om den kyrkliga traditionen och praktikens uttunnade betydelse. Kulturen är så genomsyrad av det kristna arvet att det inte är meningsfullt att tala om en begränsad traditionslinje- ett ”depositum fide”- eller en enda förståelse av den bibliska berättelsen (Martinsson 2007b :64). Martinsson ser de väsentliga bibliska erfarenheterna och den vitala bearbetningen av det religiösa arvet i många fall har emigrerat ut från kyrkans sfär till en sekulär sfär. Kanske har bibelns öppna form och många bottnar större möjlighet att bli tagen på allvar om tolkningen breddas bortom kyrkans strävan att representera den sanna tron.

Ett sätt att bearbeta det bibliska arvet för många teologer att sätta ihop den bibliska världen med hjälp av litteratur, film eller konst för att på så sätt hitta nya infallsvinklar. Ur detta perspektiv blir kulturen en kristen kulturell sfär och förståelsen inom denna sfär som en intertextuell bearbetning av den kulturella och traditionella verkligheten.

I direkt motsats till Tillich ide att den moderna sekulära kulturen utgör teologins form och att den kristna teologin kan skänka kulturen ett bärkraftigt innehåll tycks vi i dag enligt Martinsson bevittna motsatsen, där kulturens texter träder in och fyller teologins kristna reflektionsform med sitt innehåll. Med iden om kulturen som en intratextuell sfär blir dagens teologiska sökande utanför de traditionella auktoriteterna mer begripliga och dessutom teologiskt mer meningsfulla att bejaka(Martinsson 2007b : 64-65).

Att studera Majken Johanssons diket skulle kunna ses som en ansats till en sådan ” experimentell teologi som Martinsson beskriver, genom ett intratextuellt perspektiv. Kanske inte så mycket för att Johansson uttrycker en tydlig kristen teologi, men för att dikterna tydligt uttrycker en närkamp med hennes kristna tro genom en brottning med en existentiell problematik, dels genom inspiration av de bibliska berättelserna och dels med tydlig inspiration av en tematik hämtat från klagopsalmernas uppbyggnad.

Litteratur, teologi och livsåskådning

Relationen mellan litteratur och teologi/livsåskådning har länge varit ett dynamiskt och mångfasetterat tvärvetenskapligt område. Inom akademien har olika ämnesövergripande kombinationer mellan disciplinerna utforskat området ur olika perspektiv och syften. Det är ett vitt och svårsammanfattat forskningsområde med litteraturen som gemensam arena för en livstolkande potential ur nya perspektiv. Religiösa urkunder är också litteratur och litteratur, också den litteratur som kan kategoriseras som sekulär kan bearbeta religiösa och livsåskådningsnära teman. Samtidigt har det i tvärvetenskapliga sammanhang emellertid funnits ett behov av att separera ämnesområdena och värna deras akademiska egenart för att undvika att något av ämnena blir dominerade och absorberade av det andra.

Livsåskådningsbegreppet kan definieras utifrån både innehåll och funktion. Både det substantiella - det som bearbetar människans grundläggande villkor, mening och moral och det funktionella - hur detta innehåll kan hjälpa en människa att orientera sig i tillvaron (Essunger 2013:15-16). Maria Essunger beskriver livsåskådningar som rörliga, löst sammansatta och djupt präglade av sitt sammanhang. Detta gör att de kan växla över tid, de kan dö och återuppstå i ny skepnad (Essunger 2013: 68-69). Det viktiga är att dessa i någon mån kan hjälpa en människa att möta de existentiella frågorna på ett meningsfullt sätt.

Livsåskådningsbegreppet kan tydligt kopplas till västvärldens sekularisering. Denna process är inte entydig och gränsen mellan det sekulära och det religiösa är inte självklar, men religionens plats och roll i samhället har förändrats, bytt skepnad och utövande, också sekulära livsåskådningsinriktningar har vuxit fram parallellt med anspråk på att ge mening och vägledning. Genom denna pågående process av

gränsöverskridande karaktär blir livsåskådningsbegreppet ett användbart verktyg i en samhällssituation där gränsen mellan religiöst och sekulärt är uppluckrad (Essunger 2013:15).

Maria Essunger har studerat författarskap som Birgitta Trotzig, Albert Camus och Hélène Cixous i relation till livsåskådningsbegreppet. Essunger har valt att studera litteratur som bearbetar teman och frågor av livsåskådningskaraktär. Dessa beskriver hon som existentiella arenor av texter som är ”mångtydiga och motsägelsefulla, eller genomsyrade av insprängda tomrum med plats för eftertanke och krav på tolkningsinsats från läsaren” (Essunger 2013:67).

Det finns enligt Essunger en speciell förmåga i konst och litteratur att problematisera, aktualisera och reflektera över existentiella dilemman. Litteraturvetaren och poeten Torsten Pettersson talar om människans behov av ytterligare en värld än den fysiska, en slags fiktionens skuggvärld där människan kan använda litteraturen som en ”reflektionsyta för egna livsproblem” (Essunger 2013: 69-70). I berättelser kan erfarenheter aktualiseras, känslor, drömmar och frågor kan sammanlänkas med berättelsens öde och utmana läsaren att förhålla sig till skeenden och existentiella bearbetning på ett djupgående plan (Essunger 2013:70). Mötet mellan en läsare och en text blir därför unik i vad som uppstår just i denna interaktion.

Essunger har i sina studier av konstnärliga texter har också undersökt hur dessa i relation till livsåskådningsbegreppet också har förmåga att mana till handlingsberedskap. Det finns i litteraturen inte bara en orienterande och systematiserande funktion om hjälp att förhålla sig i världen, dessa kan också möjliggöra en radikal förändring. Hon menar att dessa texter bär på en potentiell kreativ tystnad. De aktualiserar en problematik och en möjlig förhållning men de lämnar framförallt utrymme för kritik, dialog och nytänkande (Essunger 2013:72-73).

En av de författare som Essunger har studerat, Hélène Cixous, har framhållit den poetiska texten som idealtext. Genom dess mångtydighet blir den omöjlig att fånga och därmed outtömlig på mening. Essunger menar att mångtydiga litterära har förmåga att beröra oss emotionellt har mycket att ge den teologiska reflektionen kring människas villkor((Essunger 2013: 73,88).

Möjligheterna till gränsöverskridande utbyte mellan teologi och litteratur undersöks i boken *Literature and theology*. David Jasper, en av bokens författare (Jasper 2011:5) menar att den enda tänkbara framtiden för det teologiska tänkandet i den västerländska kontexten är utifrån en rörlighet mellan ämnesområden. För att tolka den osystematiska och aforistiska tid som vi lever i behövs det en större kreativ och hermeneutiskt möjlighetstänkande som bättre kan möta en instabil verklighet. I detta behöver både litteratur och teologi i dag erfar en större sårbarhet i relation till omvärlden. För teologin innebär denna sårbarhet också en mer oklar ställning i relation till en tidigare hegemonisk position(Jasper 2011:2). I en tid med allt snabbare hastighet och komplexitet blir samarbetet utifrån en mångfald av discipliner ett mer rustat sätt att förhålla sig till teologiska och existentiella frågor(Jasper 2011:2) .

Helen Walton- redaktör för boken- har myntat begreppen teopoesi och teomusik. Hon menar att berättelsen och narrativet är oundgängligt för den teologiska reflektionen. Waltons begrepp kan öka förståelsen för hur olika konstnärliga uttrycksformer kan bistå den teologiska reflektionen med ett större kreativt och flerdimensionellt möjlighet (Camnerin 2021: 62). Walton har studerat och utvecklat ett teologiskt experimentellt-poetiskt skrivande. Utgångspunkten är också att det kroppsligt erfarna och språk är förbundet med varandra. Walton ser poesin som varande mellan det faktiska och det fiktiva och det är just i den gränsöverskridande och som av den positionen förmår lyfta fram nya erfarenheter och perspektiv. Poesin

kan få syn på tidigare oartikulerade och onämnda perspektiv och har därför också förmågan att bli en motståndshandling med sitt brutna språk(Camnerin 2021: 63-64).

Liksom överlämnad – 4 dikter om överlåtelsens blod och eld

Odödlighet

Varje återfall var ett sätt att suicidera

Till sist fanns bara dikterna kvar,

och jag har aldrig trott på ” konstens odödlighet”

Men på själen trodde jag !

” rädda min själ !”

ropade jag

Då svarade

” Han som sitter så högt,

han som ser ned så djupt”

Lyftad ur dyn

önskade jag inte längre döden.

Jag lever i Honom

som har kommit

” för att de skola hava liv

och hava över nog ”

Majken Johanssons poesi formulerar sig ofta kring känslomässigt svårhanterliga situationer och emotionellt laddade lägen. I dikterna gestaltas dessa som skeenden mot en slutlig överlåtelse, där Gud är den som träder in och möjliggör förändring. Men utgångsläget i dikten beskriver ett återfall. Johanssons kapitulation inför missbrukets kaotiska och eskalerande kluvna tankeriktningar fångas upp träffande i diktens början ”varje återfall var ett sätt att suicidera” Den egna viljan i missbrukets våld är ytterst bristfällig och ur ett vidare perspektiv beskriver Johansson en allmänmänsklig problematik av en självtilräcklighetens maktlöshet, om än i dikten på den yttersta kanten av skalan. Bilden av människan som framträder i den bibliska litteraturen gestaltar ofta frågor om autonomi i relation till en splittrad egenvilja och hur denna kombination ofta ställer till det för människan.

Bilden av desorientering ges utifrån beroendets nästan totalitära makt. Likt Psaltarens böner har dikten en relationell riktning och klagopsalmernas grundläggande komponenter: en fiende eller en sjukdom, en bedjande och den som är bönen riktning – Gud. Dikten har också klagopsalmens struktur i flera motsatspar: ropa - svara , liv-död, hög-låg ” Rädsla min själ ropade jag, då svarade han som sitter så högt, han som ser ner så djupt” och då ”önskade jag inte längre döden, jag lever i honom.”

Att Psaltaren är en viktig intertext för Johansson framgår också i dikternas återkommande vattenmetaforik genom bilder av djup, dy eller död. Vattnelementet är i den gammaltestamentliga livsvärlden något som reflekterar tillvarons kaosmakter och är en av de mest mångbottnade och evokativa uttrycken i den bibliska litteraturen (Brown 2002: 105-107). Med sin närhet till både liv och död kan vatten tolkas utifrån diametralt motsatta betydelser : vatten som destruktion eller/och rening, både formlöshet och substans ” Han drog upp mig ur fördärvets grop, ur slam och dy”(Ps 40:3) men också som i Psalm 42,43 ” Som hjorten längtar efter bäckens vatten, så längtar jag till dig, O Gud” (42-43:1) I Psaltaren är dock symboliken framförallt ett definierande element i relation till världens oberäkneliga krafter.

Första citatet ”Rädda min själ” ropas ut likt en ocensurerad och skärande smärtsam insikt om den egna hjälplösheten i en vädjan till Gud. Citatet förekommer på flera olika ställen i Bibeln:

”Herre, tukta mig inte i din vrede, straffa mig inte i din harm! Förbarma dig, Herre, jag är kraftlös, bota mig, Herre, min kropp tvinar bort och min själ är fylld av skräck- o Herre hur länge? Vänd åter Herre, *rädda min själ*, fräls mig för din nåds skull (Ps 6:2-6).

” *Rädda min själ* från svärdet, mitt liv ur hundarnas våld(Ps 22:22).

” Ty din nåd är stor över mig, och du *räddar min själ* ur dödsrikets djup (Ps 86:13).

Johansson kontrasterar i dikten de himmelsvida avstånden och djupen av hjälplöshet också i relation till ” konstens odödlighet” vars betydande sentens i dikten gör konsten till en stum bildyta eller en isolerad fiktiv diktvärld. Bara i en autentisk relation med ett du finns möjligheten till ett överskridande av avstånd; bara där är Gud är en förnimbar verklighet och inte bara en konstnärlig abstraktion.

Sören Kierkegaard har skrivit om sårbarhet och hjälplöshet i sin korsteologi. Detta kristologiska perspektiv reflekterar kring Jesus utsatthet på korset och människans relation till denna erfarenhet. Jesus, tolkad som Gud inkarnerad, uttrycker en fundamental övergivenhet som en verklighet i sig själv. Men Gud kan aldrig underkastas människans kategorier där trons fundament är en absolut paradox - men för Kierkegaard är denna paradox själva betingelsen i sig (Olsson 2000:106). Det tillstånd av desorientering som Brueggemann tecknar i relation till klagopsalmerna ger uttryck för Kierkegaards dialektiska teologi som en möjlig väg; såsom Gud väljer att uppenbara den. I stunder där ingen förtröstan finns hos den tvivlande och övergivne finns en punkt där allt tar slut och börjar i samma stund. Det enda som återstår är överlåtelsen till Gud (Sverker 2022: 88). Kanske är inte detta en paradox utan en förutsättning.

Så här skriver Johansson :

”I min totala övergivenhet föll jag på knä och ropade på den Gud jag inte trodde på. Och sedan fortsatte jag att be. Jag är ju inte den första som sökt Gud under stor förtvivlan. När smärtan kommer alla hämningar och blockeringar att bryta i hop, då först når han en. Och så gick det också för mig (Hartman 2002: 37).

Vad som beskrivs är inte så mycket förvandling eller transformation, snarare handlar det om hur förlust och övergivenhet blir en del av en större helhet. Det kristna hoppet gör det sårbara till en del av sig själv, infogar det outhärdliga in i sitt eget system. Det tar inte bort, botar inte – kvar är mörkret med oförminskad styrka. Men någon annan är också närvarande och bär det.

Det andra citatet ”Då svarade han som sitter så högt, han som ser ner så djupt” är hämtat från Psaltaren 113. Även ”*lyftad ur dyn*” är från psalm 113: Det nära litterära bibliska sammanhanget för versen lyder:

Herren är hög över alla folk, hans ära når över himmeln. Ja, vem är som Herren Gud, *han som sitter så högt, han som ser ner så djupt*. Ja, vem i himmeln och på jorden? Han som upprättar den ringe ur stoftet, han som *lyfter den fattiga ur dyn*”(Ps 113:4,7).

Tematiken mellan det höga och det låga finns även i följande bibelställe: ”Ja, Herren är hög, men han ser till det låga”(Ps 138:)

En annan variant är från Jesaja: ”Ty, så säger den höge och upphöjda, han som tronar till evig tid och heter den helige. Jag bor i helighet uppe i höjden, men också hos den som är förkrossad och har en ödmjuk ande; ty jag vill giva liv åt de ödmjukas ande och liv åt förkrossade hjärtan”(Jesaja 57:15).

Johanssons valda citat visar också en central gudsbild i Frälsningsarméns teologi. För Gud finns det aldrig någon som är förlorad eller bortom synhåll och Jesus inte bara delar de mänskliga villkoren - han förändrar dem. I detta är den performativa aspekten närvarande och genomgående i poesin. Dikterna är böner som ber, åkallar, ropar och får svar. Denna evokativa aspekt ser också Brueggemann i klagopsalmerna ; en poetisk urscen för olika överskridanden och i den kan en möjlig framtid frammanas. I dikten är Guds närvaro starkast i det låga och erfars jämbördigast hos den med förkrossat hjärta; som en omvändelse från återfallets mörker ” Lyftad ur dyn önskade jag inte längre döden”

Övergången från klagan till lovsång berättar om en slags realism i klagopsalmerna. I dikten citerar Johansson från Johannesevangeliet: ”för att de skola hava liv och hava över nog”.Det handlar om berättelsen om fåren och den gode herden. Jesus har kommit för att finna det som är förlorat. Han säger: ”Jag är grinden. Den som går igenom mig ska bli räddad. Han ska gå in och han ska gå ut, och han ska finna bete. Tjuven kommer bara för att stjäla, slakta och döda. *Jag har kommit för att de ska ha*

liv och liv i överflöd. Jag är den gode herden. Den gode herden ger sitt liv för fåren”.

Vem finns ?

Om djupet vet jag

att när jag rådlös och förtvivlad

höjer bönerop i natten

kan jag visserligen höra Jobs:

”Ropa fritt - vem finns, som svarar dig?”

Men så slutar inte denna min natt..

Ju mer den tätnar , desto mer tänker jag på boken

med sextiotusen löften

och hör i mörkret dessa ord:

”Innan de ropar skall jag svara.”

Och tomma intet förvandlas till

fullhetens ljusa dag.

Vem finns är en dikt som ingår i Johanssons sista diktsamling ”*Djup ropar till djup*”
Johansson har låtit sig inspireras av olika bibliska texter och återigen tolkat dessa

berättarvärldar utifrån sin egen livsförståelse. Den bibliska litterära traditionen som Johansson infogar sin röst i är en samling ackumulerad livserfarenhet och livsvisdom som täcker in och problematiserar den mänskliga erfarenhetens villkor. Ur denna källa hämtar hon inspiration till sina dikter genom att kreativt röra sig genom tolkningsmöjligheter. Det finns en dynamisk spännvidd mellan direkta bibelcitats, motiv och tema till subtila alluderingar som Johansson hämtar upp ur den textuellt fiktiva världen, så att dessa blir mer än text, de blir verkliga och relationella.

Dikten är strukturerad utifrån två citat som bär upp motsatta ytterlighetslägen. Det första citatet är hämtat från Jobs bok ” Ropa fritt vem finns som svarar?”(Job 5:1). Versen är hämtad från Elifas första tal men i diktens är det möjligen frågan om en vidare existentiell innebörd. Johansson går i dialog med Job i upplevelsen av maktlöshet och desperation, gör sig delaktig i den universellt erfarna utsattheten.

Diktraden ” om djupen vet jag att när jag rådlös och förtvivlad höjer bönerop i natten” rör sig i gamla testamentets symboliska värld och metaforiken kring djupen, natten, mörkrets laddningen mot de associativa bilderna av desorientering .För Job står Gud för ordning och förutsägbarhet. Åtminstone är det var Job först tror när han alltmer sönderfallande, ifrågasättande och förtvivlad relaterar till denna ordnings tvivelaktighet. Job förbannar dagen då han föddes, hans ”Den dagen må bli till mörker”(Job 3:4a) ekar som ett trotsigt utrop mot den av skapelsen ordnade världen i 1 Moseboks, Guds ”Bli ljus.” (1 Mos 1:3). I begynnelsen, i skapelsens ögonblick, ut ur förexistensens tumultartade element skilde Gud ljus från mörker och kallade detta dag och natt. Gud skapade en ordning där förut inte fanns någon, varje benämning fick sin plats i relation till sin motsats; sin ordnade funktion till helheten. För Job saknas plötsligt fundament att stå på. Världen har blivit oförutsägbar ; mest av allt har Gud blivit en främling.

Job brukar framhållas som sinnebild för den oförskyllt lidande människan, desorienterad i tillvarons skuggzoner; som alla i någon mån är och kan identifiera sig med. Den vishetslitteratur som Job är en del av problematiserar en alltför enkel och ordnad världsbild eller lättöverskådliga kausala samband och snarare är det så att diktens tonfall sätter fingret på en av Jobs mer djuplodande tankegångar. Denna innebär på ett plan en problematisering av världens beskaffenhet och människans villkor, men diktens namn och citat knyter mer an till Jobs existentiella grundton; där en djupare insikt är Guds outgrundlighet och människans oförmåga att förklara Guds väsen eller vägar. Kanske är Johanssons inre rörelse hennes förmåga att identifiera sig med en roll, att föreställa sig, identifiera sig med en helt annan ligger till grund för skiftande perspektiv och möjligheter att utöka marginalerna i sig själ mot mer utrymme. Dramat om Job gestaltar en fördjupad självinsikt men den är präglad av dubbeltydigheter. Job lär sig i någon mån att orientera sig i kaos och hitta bland tillvarons gåtfulla framträdelseformer, i relation till detta ingår också förmågan att släppa sin egen betydelse och bli en del alltets storhet. ”Ropa fritt vem finns som svarar” Johanssons fråga inbegriper insikten om Gud som en annan och kanske därför också Gud som person.

Den sårbarhet och rädsla som Job ger uttryck för inför en opålitlig verklighet saknar fäste i en befintlig teologi. Denna insikt som Brueggemann ser i klagopsalmerna uttrycks explicit av Job där all känslomässig censur brutit samman. De frågor som ställs, kanske för första gången, är obönhörligt irreversibla. De har förmåga att få världsbilder och tillvarons grundvalar att rämna ner i motsägelser.

Sören Kierkegaard menar att människan till sitt väsen är ren motsägelse, såsom varande mellan det ändliga och det oändliga. En människa som vill etablera en stabilare jag måste möta och omfamna denna motsägelse i sitt inre. För Kierkegaard är Gud lösningen på jagets paradoxala identitet(Olsson 2000:108).Samtidigt menar

han att Gud är ett absurt faktum(Olsson 2000:104). För Kierkegaard är Gud det okända, den makt som ligger bortom all begriplighet ” men vad är då detta okända som förståndet i sin paradoxala lidelse stöter emot och som till och med rubbar människans självinsikt? ”(Olsson 2000:105). Detta innebär att ovissheten får en central roll i Kierkegaards teologi. Den Gud som Job trodde han kände visade sig vara den okände guden och han själv en valplats för paradoxala ångestfulla strider. Tron är långt bortom förnuftets kalkylerbara själv tillräcklighet. Även i inkarnationens mysterium är Gud för Kierkegaard en fördold - Kristus är i sig ”den absoluta paradoxen”(Olsson 2000:105).”Om djupet vet jag” diktraden relaterar direkt till Jobs desorienteringsrop - innebär att överlåtelsen är en riskfylld kontrollförlust, men en ny tillgång till det verkliga. Johansson skriver: ”Men så slutar inte denna natt, ju mer den tättnar, desto mer tänker jag på boken med sextiotusen löften” . Vändningen kommer i det tätaste mörka som en dyrköpt förtröstan.

Det andra citatet är hämtat från Jesaja Innan de ropar skall jag svara.

” Och det ska ske, att *innan de ropar, skall jag svara*, och medan de ännu talar, ska jag höra. Då skall vargar gå i bet tillsammans med lamm, och lejon ska äta halm liksom oxar, och stoft ska vara ormens föda. Ingenstans på mitt heliga berg ska man då göra vad ont är, säger Herren”(Jesaja 65: 24-25).

Det nära litterära sammanhanget för citatet är från Jesaja kap 65 som talar om en ny himmel och jord:

”Ty, jag vill skapa nya himlar och en ny jord, och man skall ej mer komma i håg det förgångna eller tänka på det. Nej, ni skall fröjdas och jubla till evig tid över det som jag skapar. Ty, se jag vill skapa Jerusalem till jubel och dess folk till fröjd”(Jesaja 65.17).

Detta handlar om Guds förmåga att skapa nytt. Likt klagopsalmernas nyorientering har karaktären av oväntad nåd handlar Gud bortom människans önskan till kontroll av det gudomliga. Därför att Gud inför människan alltid förbehåller sig rätten att vara absolut främmande som en förutsättning för en genuin relation mellan subjekt och närvarande på sina egna villkor som en väg till verklig närhet. Kierkegaard beskriver denna relation som dialektisk. Gud är den som är genuint oanvändbar och sårbar i sin egen inre dynamik, försonande och ljus. Innan de ropar ska jag svara - Jesajas ord om en ny himmel och jord bryter igenom katastrofens överhängande tecken där går Jesaja i mörkret och i diktens natt kastas förutsättningarna om för en värld som rasat samman. Den vändning som Brueggemann ser i klagopsalmernas struktur kommer också i dikten som en oväntad gåva ” tomma intet förvandlas till fullhetens ljusa dag”.

En som blir läkt

Från tusen och en sorters oro

bli jag befriad

Bottenglädjen

räcker för alla bottenlägen

” Ty Herren har hört min högljudda gråt ”

Den i dikten nydanande ordsammansättningen bottenglädjen är ett litet koncentrat av klagopsalmens rörelse. Två skenbart oförenliga ord är inflätade i varandra med en orienterande precision. Denna sammansättning är i relation till uppsatsens tematik mycket talande för desorienterings och nyorienteringens komplexitet och dynamik. Just denna typ av poetiskt paradoxala bilder eller oxymoroner svarar i bland mer

adekvat mot mänsklig erfarenhet och har förmågan att bättre överbrygga avståndet mellan språk och verklighet. Men det är inte ett språk som gör anspråk på att vara uttömmande, tvärtom har dessa bilder förmågan att öppna upp och peka på något bortom den språkliga formens begränsning.

Återigen använder Johansson vattenmetaforikens intrikata spektrum. Johansson har i dikten med ordet botten som kan härledas till gruppen av synonyma bilder i den hebreiska poesin för tillstånd då normaliteten är satt ur spel. Att vattnet ofta står för tillvarons kaosmakter i en gammaltestamentlig mytologi blir en förnyad metaforik i Johanssons dikter - bottenglädjen räcker för alla bottenlägen gestaltar nyorienteringens verklighet, där glädjens karaktär är en komplex erfarenhet.

Bilden av bottenglädjen och bottenlägen beskriver också trons dynamik mellan förtvivlan och förtröstan, tvivel och hopp, inte bara som två ytterlighetspositioner utan som hållpunkter på en skala av nyanser eller sammanlänkningsförutsättningar som förutsätter varandra. Från sin oro blir hon ”läkt”, ”befriad” och ”hörd”. Ur det nerbrutna händelseförloppet, i den absoluta övergivenhetens punkt, där också språket måste krossas och åter sammanfogas förintar det fram en väg och Gud förvränger livet rätt. Den döende Kristus, paradoxen, som måste erfaras i allt det som saknar utvägar, för att finna en väg.

Citatet ” Ty, Herren har hört min högljudda gråt” är hämtat från Psaltaren 6 och lyder i sitt sammanhang:

”Jag är så trött av mitt suckande; var natt fuktar jag min säng och väter mitt läger med mina tårar. Av sorg är mitt öga förmörkat; det har åldrats för mina ovänners skull. Vik bort från mig alla I ogärningsmän; *ty Herren har hört min högljudda gråt*. Herren har hört min åkallan, min bön upptager Herren”(Ps 6:7-10).

Brueggemann beskriver lovsången i klagopsalmerna som en genuint ny sång inför en ny verklighet eller en ny skapelse. I Psaltaren kan det handla om ett nytt förbund, en ny kung eller en hemkomst. Men den djupa realiteten av den nya erfarenheten går djupare än så. Det handlar om att världen blivit meningsfull, fast på ett nytt sätt. Denna hoppets tråd som sys genom hela den bibliska litteraturen är inte alltid tydligt urskiljbar men finns där som ett djupare mönster.

Trappuppgång

En höstsöndagsförmiddag

lyser solljuset över Nybroplan

strålande emot mig

Likväl hakar i minnets trappuppgångar

oron fast

vid hundratalet

tömnda brännvinsbuteljer

Vid slussen står två karlar och halsar ännu en

”Varför är du så bedrövad, min själ , så orolig i mig ”

i Frälsningsarméns uniform

skyndar jag söderut

för att på en av många platser tillbedja

den som i aderton år

hopkrumpen kvinna

sade:

Du är fri.

” Och strax rätade hon upp sig

och prisade Gud”

Johanssons dikter gestaltar ofta en utsatt grundposition som just genom sin sårbarhet ger Gud förmågan att bryta igenom. I dikten ”Trappuppgång” speglas en vilshenhet i kontrasten mellan en inre och en yttre verkligheten. Denna motstridighet av osynkroniserad kontakt ger i dikten intrycket av att den yttre världen nästan är kulissartad. Allt som kommer till diktjaget utifrån: sol, ljus, värme och strålar studsar förbi som avlägsna och dissonanta motbilder.

Citatet från Psaltaren ”Varför är du så bedrövad min själ, så orolig i mig” länkar dikten in i bibelns intertextuella verklighet där psalmisten åter laborerar med mångsidiga och motstridiga vattnelementets metaforik. I Johanssons dikt läggs ytterligare en kaotisk/ livshotande bild- alkoholen. I linje med Brueggemanns beskrivning av klagopsalmernas förmåga till ytterlighetsuttryck gestaltar Johansson desorienteringen psykologiskt och existentiellt med hjälp av den spännvidd av känslöerfarenhet som finns i psalm 42,43 ”Varför är du så tyngd av sorg, min själ, så

full av oro. Sätt ditt hopp till Gud. Jag ska åter få tacka honom, min räddare och min Gud”(42,43:6).

”Min själ är tyngd av sorg, därför går mina tankar till dig från Jordans och Hermons land, från Misars berg. Djup ropar till djup i dånet av dina forsar. Alla dina brottsjöar slår samman över mitt huvud”(Ps 42-43 6-7).

Det som är ett nyckelord i diktens vändning är tillbedjan” för att på många platser tillbedja”. Riktningen och relationen är betingelser. Brueggemanns modell tecknar klagopsalmernas korrespondens med livet som en strävan efter balans mellan språk och tillvarons instabilitet. Detta gör att språket som uttolkande verktyg i praktiken alltid drar åt det provisoriska och flytande - även om människor tenderar att hålla fast vid invanda språkliga orienteringar, också när dessa spelat ut sin roll.

Tolkningen av Johanssons dikt är också en helhet. solen, oron, djupen, hoppet, räddningen - allt hänger samman i rörelsen från klagan till lovsång. Detta innebär att desorientering också är ett permanent tillstånd av dissonans. Av den anledningen är verkligheten och dess framträdelseformer aldrig möjlig att uttömmande tolkas och förblir i någon mån därför gåtfulla och stumma återspeglings för människan och hennes tvetydiga hemvist i världen. Det moment av realism som Brueggemann ser i övergången mellan klagan och lovsång är en nyfunnen glädje, men den bär också med sig Psaltarens och vishetslitteraturens problematiserande karaktär. Här är återigen en parallell till psalmistens sårbarhet inför en skrämmande verklighet och hur denna bryter igenom med sina ocensurerade uttryck som spränger sammanhängande teologier.

Det kristologiska perspektivet kommer till uttryck i diktens alla skikt. I kontrasten mellan att vara beroende/förslavad under brännvinsflaskorna och att vara fri finns en evokativ och en performativ dimension. Likt Kierkegaards korsteologi handlar om en

total överlåtelse till Gud av fullständig nödvändighet beskriver Johansson beroendets befrielse som en överlåtelse. Johanssons poetiska värld är ett vittnesbörd om en möjlig väg genom utsattheten. Att Jesus på ett sådant genomgripande plan delat den mänskliga erfarenheten är ur detta perspektiv en förutsättning för människans väg till räddning. För den Gud som själv stigit ned i den tidsliga och rumsliga verkligheten och gjort sig själv konkret och avgränsad, har också underkastat sig tillvarons villkor och gjort den förödda världen genomgrundad i sig själv.

Avslutande reflektion.

Syftet med uppsatsen har varit att besvara eller snarare reflektera kring frågeställningarna som formulerades inledningsvis. Min egen interpretation har varit styrande men jag har försökt låta texterna leda mig för att se hur dessa samspelar, korsar och belyser varandra intertextuellt och intratextuellt.

Uppsatsen är en studie i desorienteringens och nyorienteringens tematik i fyra av Majken Johanssons dikter. Min avsikt har inte varit att tolka de bibliska texterna utan mitt studieområde har framförallt varit Johanssons dikter.

I Johanssons dikter finns inslagen av den bibliska vishetslitteraturens existentiellt mycket rörliga värld och tankemässigt komplexa medvetandedjup i vilket kaos och ordning är två mycket närvarande realiteter, den ena införlivad i den andra på ett för människan svåröverskådligt vis. Jag har försökt att ge utrymme i mina tolkningar för denna livsvärld hos Johansson men samtidigt försökt att också ge en kristologisk tolkning; inte bara av dikternas nyorientering utan också av deras desorientering med hjälp av Kierkegaards korsteologi. Min tanke under analysernas gång är att Kierkegaard belyser något hos Johanssons dikter som en möjlighet att läka i hop paradoxer och övergå i tro som just överlåtelse.

En insikt som tydliggjorts under skrivandets gång har varit hur både teologin och poesin har sin djupaste strävan i adekvata språkliga formuleringar. Detta handlar inte nödvändigtvis om en exakthet utan om mening. Vad är sant mot livet? Ur detta perspektiv är poesin oundgänglig för den teologiska reflektionen med sin förmåga att komma nära tillvarons tvetydigheter, ambivalens och gränsföreteelser. Både teologin och poesin har sin glidande hemvist mellan det uttalbara och det outtalbara.

I alla kulturella uttryck finns en möjlig okorrumpad känslighet för det som Tillich beskriver som samtidens ”ytterst angelägna frågor” , men hur står sig denna känslighet i den sekulariserade världen? Mikael Kurkiala talar i sin bok *Själens exil* om hur sekulariseringen fört med sig en språklig stumhet och endimensionell. Enligt Kurkiala har den sekulariserade människan blivit religiöst illitterat och förlorat förmågan att komma åt och tolka den insikt som ligger fördold av religionens ackumulerad visdom(Kurkiala 2017:188). Vad innebär det att denna förut så hegemoniska position är förlorad? Är det bristen på tydlig religiös identitet och tradition som skapat den brist som Kurkiala talar om?

Den experimentella teologi som Mattias Martinsson menar kan vara samtidens öppenhet innebär en kyrklig lyhörddhet också för det som inte är explicit kyrkligt kan belysa något i både evangeliet och den kyrkliga traditionen. Ur Martinssons perspektiv ligger de bibliska berättelserna anknytning till livet så djupt ned i det västerländska medvetande att dessa många gånger fungerar som grundläggande tolkningsmönster i kulturella uttryck.

Essungers tanke är att poesi kan fungera som arena för det emotionellt laddade livsfrågorna och ge både vida och kreativa utrymmesrum för den teologiska reflektionen. Essungers hänvisning till Hélène Cixous tankar om den poetiska texten som idealtext och som outtömlig på mening för dessa frågeställningarna har en mycket tänkvärd innebörd. Också bibeltextens öppenhet och mångtydighet gör tolkningsöverskridanden möjliga i förtunnade, lyhörda reflektioner. Just i den ömsesidiga öppenheten kan något uppstå. Eric Auerbach beskriver hur de bibliska berättelserna ofta utarbetas utifrån vad som är viktigt för berättelsens mål, resten förblir vagt och osäkert. Bara de centrala förloppen gestaltas, det som finns emellan; tidsglappen och de kulturella avstånden höljer dimensioner förborgade i bokstävernas myriader. Eric Auerbach beskriver många av de bibliska berättelserna och

karaktärerna som betydelsedigra. Gud är det jämt enligt Auerbach; det är alltid bara en begränsad del av Gud som framträder ur djupen. Men även människorna beskriver Auerbach som komplexa och bakgrundsdiagram:

De har större tids-, ödes- och medvetandedjup; fast de nästan alltid är fångna i en tilldragelse som tar dem helt i anspråk är de ändå inte helt närvarande i den att de ändå inte hela tiden förblir medvetna om vad som hänt med dem tidigare, någonstans; deras tankar och känslor är mer mångskiftande och invecklade. (Auerbach 1946:22).

De bibliska berättelserna lämnar många luckor och frågetecken, eller möjligheter att kreativt tolka dessa suggestiva tystnader med hermeneutisk fantasi. Kanske är detta syftet. Psalmisten i klagopsalmerna minns hur det var eller åtminstone tror sig minnas hur det var- det finns en frånvaro starkt närvarande, vilket också gör det närvarande starkt frånvarande. Vad är verkligt i en värld av underförstådda, outtalade och möjliga riktningar? De är inte enhetliga poetiska motiv utan en längtan efter en begripligare och mer sammanhängande värld.; från bild till bild flimrar tillvarons skeenden förbi som en kuliss framför observatörens öga. De bibliska berättelserna är tacksamma ur detta hänseende eftersom de kan fungera nästan likt drömmaterial med sin mångtydiga symbolik.

Majken Johanssons dikter är som bilder av inre, själsliga tillstånd. Liksom klagopsalmernas ocensurerade böner finns en strävan utåt och bortom den egna hjälplösheten ” Dröj inte långt borta, jag är i nöd , och ingen finns som hjälper mig” (Ps 22:12). En viktig aspekt av klagopsalmernas desorientering är upplevelsen av den totala gudsfrånvaron: den mörka natt som mystikern Johannes av korset talade om. Kierkegaard beskriver också detta träffande i sin korsteologi: I stunder av övergivenhet och utsatthet finns det inget kvar i den egna personen som kan bära längre, allt är uttömt - bara förtröstan eller överlåtelse i Gud återstår.

Detta är också en insikt som formuleras i 12- stegs programmets 1,2 och 3steg ” Vi erkände att vi var maktlösa inför beroendet - att våra liv blivit ohanterliga (steg1), vi kom till tro att en kraft större än vi själva kunde återge oss mental hälsa (steg 2) och ” Vi beslöt att överlämna vår vilja och våra liv till Guds omsorg, sådan vi uppfattade honom” (Steg 3). Denna dyrköpta insikt gör att Gud kan bryta igenom. Men denna förtröstan är aldrig enkel eller naiv.

Verkligheten är ur detta perspektiv en rytm som böljar fram och tillbaka mer en en linjär utvecklingskurva och i livets djupaste förtvivlan ställs meningsfrågorna på sin spets, av vilken ”varför?” kanske är en av teologins mest grundläggande fråga; också för den korsfäste Jesus ”Gud varför har du övergivit mig? (22:2) I Psalm 88 ,denna litanian utan hopp ,skingras inte fasorna. Psalmisten sjunker allt djupare ner i ” det mörkaste djupet”(Ps 88:7). och hittar inte ut från tillvaron vid ” dödsrikets rand” (Ps 88:4).Inget svar kommer, lidandet får ingen förklaring eller slut ” Jag är inspärrad, jag kan inte komma ut” (Ps 88:9).

Psalm 88 saknar närvaron av en ljusning helt. Denna psalm är erfarenheten av klagopsalmens desorienterade del och är en verklighet som och behöver benämnas och respekteras. Att dela denna maktlöshet är en viktig del av kyrkans uppdrag. Den nyorientering som trots allt har förmåga att bryta igenom är ett trots allt mot det som inte är, mot det som inte kan förstås och mot det som verkar omöjligt. Det kristologiska perspektivet är en sådan omöjlighet. Vilket också är min tolkning av dikterna. Men det är endast i relation till det omöjliga som erfarenheter av nåd och upprättelse får sin egentliga relevans. Så den kristna traditionens vägledande narrativ och kyrkans livsnerv - Jesus död och uppståndelse, denna hoppets liturgi och betydelse som en död och uppståndelsetematik; som gestaltar hela tillvarons död och uppståndelse och med den varje levande varelses död och uppståndelse.

Litteraturförteckning

Auerbach, Eric, 1946: *Mimesis*. Stockholm: Bonniers

Bibel 1917: Stockholm: Svenska kyrkans Diakonistyrelse Bokförlag

Bibel 2000: Bibelkommissionens översättning. 2001. Utg. Av Svenska Bibelsällskapet. Stockholm: Verbum

Brown, P William, 2002: *Seeing The Psalms a Theology Of Metaphor*. London: Westminster John Knox Press

Brueggemann, Walter, 2011: *The Psalms And The Life Of Faith: A Suggested Typology Of Funktion* i Jacoson, Rolf A(Red), 2021. *Soundings In The Theology Of Psalms, Perspectives And Methods In Contemporary Scholarship*. Minneapolis: Fortress Press

Gustavsson, Gunnar, 1985: *Gubben i lådan*. Stockholm: Bonniers.

Camnerin, Sofia, 2021: *Titta nära, se långt: Att göra teologi med teopoesi och teomusik* I Kazen, Thomas & Wigorts Yngvesson, Susanne (Red), 2021: *Öppna vyer- lång sikt*. Stockholm: Nordstedt

Ekelöf, Gunnar, 1987: *Dikter*. Stockholm: Bonniers

Essunger, Maria. 2013; *Litteratur och livsåskådningsfrågor- om den menings- skapande döden* i Bråkenhielm, Carl Reinhold, Essunger, Maria & Westerlund, Katarina (Red), 2013: *Livet enligt människan, om livsåskådningsforskning*. Nora: Nya doxa

Hartman, Karin, 2002: *Bottenglädjen En bok om Majken Johansson*. Uddevalla:

Bonnier

Jasper, David, 2011: *Literature And Theology* i Walton, Heather (red), 2011: *Literature & Theology*. Filadelfia: Taylor & Francis

Johansson, Majken, 2002: *Dikter*. Uddevalla: Bonnier

Kurkiala, Mikael, 2019: *När själen går i exil-modernitet, teknologi & det heliga*. Stockholm: Verbum

Martinsson, Mattias, 2007b: *Postkristen teologi, experiment och tydningsförsök*. Göteborg: Daidalos

Martinson, Mattias, 2007a: *Skrift, tradition och auktoritet* i Sigurdson, Ola & Svenungsson, Jayne (Red), 2007: *Systematisk teologi en introduktion*. Stockholm: Verbum

Sverker, Joseph, 2022: *Bön i mörkret: teologiska perspektiv på tvivel i Svensk bönbokslitteratur* i Lundberg, Mattias (Red), 2022: *Riter i kriser*. Totem: Artos

Olsson, Anders, 2000: *Läsningar av intet*. Stockholm: Bonniers

Olsson, Anders, 2002.: *Intertextualitet, komparation och reception* i Bergsten, Staffan (Red), 2002: *Litteraturvetenskap-en inledning*. Malmö: Studentlitteratur

Sjöberg, Lina, 2006: *Genesis och Jernet, ett möte mellan Sara Lidmans Jernbaneepos och bibelns berättelser*. Malmö: Gidlunds förlag

Tenngart, Paul, 2016: *Livsvittnet Majken Johansson*. Riga: Ellerströms

Törnqvist, Anna Clara, 2010: *Likt ett brustet halleluja, trons och tvivlets tematik i*

Christine Falkenlands prosa. Halmstad: Wahlström & Widstrand